

Istina, Osimski sporazumi, potpisani 1975., na snagu stupaju dvije godine kasnije, ali je STT, poslije sedmogodišnjeg postojanja, ukinut još London-
skim memorandumom 1954. godine. Usprkos tome, ova dva vrijedna izdanja mogu biti vrlo zanimljiva povjesničarima koji bi objavljeno gradivo mogli povezati s drugim izvorima te uz dnevničke zapise i fotografije doći do potpunije slike poratne istarske povijesti. Ukupna fotografska baština pohranjena u arhivskim i muzejskim ustanovama zaslužuje suvremenu historiografsku i antropološku obradu i interpretaciju. Povrh toga, povjesničari bi se mogli dati u potragu za Dapčevim fotografijama koje se smatraju izgubljenima pa bi svojevrsni vodiči na putovanju u prošlost tek oslobođene, vrlo tradicionalne i širem nacionalnom prostoru nepoznate Istre mogli postati dječaci udarnici, omladinke kurirke, istaknuti borci i mnogi slučajni prolaznici ispred objektiva koji objektivno ili subjektivno zahvaća poraće.

Igor Duda

Franko Dota,

Zaraćeno poraće: konfliktni i konkurentski narativi o stradanju i iseljavanju Talijana Istre, Zagreb: Srednja Europa, 2010., 149 str.

Problematika rujanskih događaja u Istri 1943., stradalih u kraškim i boksitnim jamama te stradalih i iseljenih Istrana krajem i poslije Drugoga svjetskog rata i danas je, nakon više od 60 godina, važna politička i društvena tema kako u Hrvatskoj, tako i u Sloveniji i Italiji. Da je tomu tako, svjedoči nam i knjiga mladog povjesničara Franka Dote *Zaraćeno poraće: konfliktni i konkurentski narativi o stradanju i iseljavanju Talijana Istre* tiskana u izdanju Srednje Europe 2010. godine.

Namjera autorove studije, kako i sam u uvodu navodi, ne teži prikazivanju i objašnjavanju zbivanja spomenutih događaja, već suprotstavljanju tekstova o stradavanju i iseljavanju Talijana Istre i Rijeke kako bi se odgovorilo zašto su ti tekstovi različiti i kako je na njih djelovala ideologija. Dakle, metodološki postupak koji je Dota koristio nije usmjeren “rekonstrukciji” povijesti na temelju analize izvora i literature, već prema tretiranju historiografskog, publicističkog i novinskog teksta kao izvora i kao događaja, kao suučesnika “nastanka kolektivnih, institucionalno standardiziranih dominantnih narativa

o nekom povijesnom događaju”. Ti su tekstovi ograničeni na pregled hrvatskih pogleda o stradavanju i iseljavanju Talijana iz Istre i Rijeke za i nakon Drugog svjetskog rata, pri čemu im autor suprotstavlja i talijanska gledišta i interpretacije. Knjiga je podijeljena na dvije cjeline koje se bave makrorazinom i mikrorazinom problema kroz sedam poglavlja.

Nakon uvoda Dota je smatrao potrebnim kroz poglavlje “Definicija konstitutivnih koncepata” pružiti čitatelju uvid u osnovne koncepte talijanskog nacionalnog pitanja u Istri za vrijeme i nakon Drugoga svjetskog rata. Pritom daje pregled geografskih i historijskih pojmova poput Julijske krajine, Istarskog ustaničkog rujna, Tršćanskog pitanja i razgraničenja, iseljavanja Talijana itd., a posebnu pozornost pridaje pojmu “fojba”. U istrovenetskom dijalektu riječ “fojba” označava prirodnu krašku jamu, kakvih u Istri i tršćanskom zaleđu ima nekoliko stotina. Taj se izraz nakon rujanskih događaja 1943. počeo koristiti s drugačijim konotacijama te od tada u talijanskoj historiografskoj literaturi i tisku označava isključivo žrtve talijanske nacionalnosti u Istri, Rijeci i Trstu i time doprinosi mistifikaciji i općenito političkoj zloporabi problematike stradavanja talijanskog stanovništva.

U poglavlju “Legitimacije, komemoracije i spomendani: 'Pobjeda nad fašizmom' i 'Dan sjećanja'”, Dota je ukazao na mitove koji su djelovali kao sredstvo legitimiteta vlasti Komunističke partije i njezine vizije društvenog i političkog uređenja Jugoslavije. Tako je povijest Istre i Rijeke bila sagledavana u stručnim krugovima unutar matrice o ustanku protiv stranog okupatora i fašizma te pobjedi u pravednoj i poštenoj borbi pod vodstvom KPJ-a. Tek se 80-ih godina prošloga stoljeća u javnosti čuju prvi glasovi koji preispituju službenu historiju NOB-a, broj žrtava i navodno ili stvarno nasilje koje je počinio NOVJ u preuzimanju vlasti. Ti će glasovi doživjeti svoju kulminaciju s događajima 90-ih godina, kada u hrvatskom javnom diskursu počinju dominirati teme o zločinima partizana, napose nad Hrvatima. Unatoč tom ideološkom “kopernikanskom obratu”, u Istri slika NOB-a “ostaje pritom gotovo nedirnut (...), a antifašizam opstaje “kao važan stup istarskog regionalnog identiteta i od početka 21. stoljeća biva uklopljen u revaloriziranu i europeiziranu varijantu hrvatske antifašističke povijesti (...).”

S druge strane Jadrana, Italija se poslije Drugoga svjetskog rata nastojala odvojiti od iskustva nacifašizma i stvoriti ideološku legitimaciju kroz novi nacionalni mit na temeljima Pokreta otpora – *Resistenzi* kao dobivenom ratu za oslobođenje vlastitim snagama. Taj je mit, navodi autor, bio nasaden na krhkim temeljima; demokršćanska politička struja nije se odrekla antifašizma,

no nije ni kretala s tog stajališta, a novoosnovani Talijanski socijalni pokret potpuno ga je odbacivao. Zbog toga su talijanski historiografski tekstovi o Drugom svjetskom ratu, posebice od 60-ih godina, bili izrazito pluralistički i kretali se od marksističkih do neofašističkih paradigmi. Od završetka rata u čitavoj Italiji, a posebno na tršćanskom području, osnivaju se društva iseljenih Istrana koji konstruiraju kolektivno sjećanje oko “stradanja i izгона” objavljujući brojna memoarska i publicistička izdanja i organizirajući javna komemorativna okupljanja. Njihova je verzija prošlosti do 90-ih godina bila marginalizirana na nacionalnoj razini, no veoma značajna na onoj regionalnoj-pograničnoj. Međutim, od posljednjeg desetljeća XX. st. nadalje, u promijenjenim političkim okvirima i dolaskom desnice na vlast, tematika Julijske krajine i stradanja Talijana počinje poprimiti nacionalni značaj, a s parlamentarnim proglašenjem 10. veljače “Danom sjećanja na fojbe i egzodus” poprima i institucionalnu legitimaciju.

U poglavlju “Povijest povjesničarima! Slovensko-talijanska povijesno-kulturna komisija” Dota se osvrnuo na zaključke spomenute komisije osnovane 1993., zadužene za rasvjetljavanje događaja od rujna 1943. do kraja 40-ih godina XX. st. vezanih uz Trst, Goricu i Istru. U srpnju 2000. komisija je predala izvještaj objema vladama. Važan doprinos izvješća, prema talijanskom povjesničaru Raoulu Pupu, jest distanciranje od ranije raširenih jed-nouzročnih modela objašnjenja povijesnih procesa. Slovenska povjesničarka Marta Verginella, pak, drži da je u njemu i dalje zamjetljiva “ustrajnost etno-centričnih i nacionalno jednostranih čitanja”.

Najobimnije poglavlje, naslovljeno “Osvrt na hrvatsku historiografiju”, autor počinje analizom pisanja o žrtvama i iseljavanju Talijana za i nakon Drugoga svjetskog rata. Do 80-ih godina šutnja i relativizacija glavne su strategije negacije tih pitanja, pa tako u osmom svesku Enciklopedije Jugoslavije iz 1971. godine nasilje nad talijanskim stanovništvom i njihov poratni odlazak nije ni spomenuto. Hrvatski povjesničari 60-ih i 70-ih godina ostali su omeđeni ideološkim okvirima jedinstvenog i nedodirljivog pogleda na čistoću NOB-a i Oslobođenja pa su njihova istraživanja Istre i Rijeke i dalje pisana u “crno-bijeloj” tehnici. U isto vrijeme u Italiji izlazi veći broj izdanja tzv. *tršćanske publicistike* koja se temelji na sasvim suprotnim vrijednosnim sudovima. Polazišna teza tih autora, pripadnika ezulske zajednice ili krugova radikalne desnice, jest da se radilo o “genocidu” ili “etničkom čišćenju” koje je, prema novinaru Arrigu Petacciju, “konstanta uvijek prisutna u konfliktnim odnosima među raznim plemenima

jugoslavenskog mozaika”. U razdoblju 1980. – 1992. u Jugoslaviji/Hrvatskoj dolazi do tihe detabuizacije teme nasilja nad talijanskim stanovništvom te se, navodi autor, po prvi put javlja “teza o izravnoj suodgovornosti jugoslavenskih poslijeratnih vlasti u Istri za masovni odlazak Talijana”. Luciano Giuricin i drugi intelektualci vezani uz Uniju Talijana u Istri počeli su tada naglašavati potrebu da se s obje strane granice otvore sporna povijesna pitanja. Povjesničarima su se “pridružili” i pojedini istaknuti pripadnici NOP-a; Dušan Diminić kazuje da su bili ubijeni i fašisti, ali i talijanizirani Hrvati, no nasilje ne sagledava kroz nacionalni, već politički i djelomično osvetnički karakter uzimajući u obzir nagomilani bijes zbog višedesetljetnog fašističkog ugnjetavanja u Istri. No, unatoč toj “detabuizaciji na margini”, kako kazuje Dota, pored “velikih” tema Jasenovca, Bleiburga, Golog otoka, Stepinca i dr., “talijansko pitanje” ipak je ostalo izvan šireg sudjelovanja i polemike akademske zajednice.

U posljednjih dvadesetak godina taj se pristup u hrvatskoj historiografiji, napose znanstvenoj, promijenio, pa tako Dota razlikuje tri postojeće povijesne interpretacije promatranih pitanja oko ubijenih i otišlih Talijana nakon rata. Prva se odnosi na povjesničare starije generacije, Mihaela Sobolevskog, Antuna Girona i Marija Mikolića, koji su se i ranije bavili temama iz NOP-a Istre i Rijeke. U njihovoj interpretaciji rujanskih dana 1943. javlja se koncept “greške” u NOP-u, zbog koje su stradali i nevini, što se opravdava ratnim prilikama, kaotičnošću i osobnim osvetama. Druga skupina povjesničara koju autor razmatra jesu Marino Manin i Darko Dukovski, koji su, osim ratnom i poratnom nasilju, pozornost posvetili i pitanju “egzodusa”. Dukovski rujanske dane 1943. promatra kroz prizmu “antifašističkog” i “narodnog” ustanka, a mnogo manje kao izraz socijalističke revolucije i klasne borbe, do tada prevladavajućeg modela hrvatske historiografije. Ubojstvima fašista nijeće nacionalni značaj te navodi da su likvidacije provodili i sami talijanski antifašisti. Poseban naglasak stavlja na nužnost kontekstualizacije ratnih i poratnih zločina unutar “povijesnih etničkih sukoba, politike, gospodarstva, triju različitih kultura i suprotnih nacionalnih htijenja (...)” te pristupa moralnoj osudi zločina. Uzroke poratnog iseljavanja Talijana traži u ponašanju jugoslavenskih i talijanskih vlasti na nacionalnoj, državnoj i lokalnoj razini te se time, navodi se u knjizi, približio tumačenjima talijanskog povjesničara Raoula Pupa i njegova stava o “neizdrživom pritisku okoline”. Dota u treću skupinu hrvatskih historioografa ubraja povjesničare Gorana Crnkovića i Nikolu Crnkovića, kojima je, smatra, kod istraživanja “talijanskog pitanja” zajedničko interpre-

tativno ishodište koje podrazumijeva povijesnu predestiniranost Istre kao prirodno hrvatske zemlje. Njihova su stajališta naglašeno hrvatska, na trenutke antitalijanska te uvijek antijugoslavenska i antikomunistička.

Posljednje poglavlje “Političke upotrebe povijesti i polemike” obrađuje pitanje znanstvene konfrontacije uglednih talijanskih i hrvatskih povjesničara u Hrvatskoj oko pitanja nacionalne pripadnosti iseljenih Istrana u poraću. Dotaknuto je i pitanje političkog upliva i analiziran konfliktni diskurs bivšeg hrvatskog predsjednika Mesića i talijanskog predsjednika Napolitana po pitanju žrtava “fojbi”. Događaj zaključuje poglavlje s osvrtom na današnji prevladavajući medijski diskurs; u hrvatskim novinskim tekstovima nakon priznanja vlastite odgovornosti za stradanja Talijana redovito se traži obrazloženje u vidu ratnih prilika, zastranjivanja i osobnih obračuna, a nerijetko i “moralno opravdanje” u smislu razumljive osvete. Talijanski tisak pak, unatoč priznavanja totalitarne i nasilne politike fašističkog režima, traži da hrvatska i slovenska strana priznaju zločine kako bi se otvorio put moralnom, a, kako navodi autor, možda i materijalnom obeštećenju talijanskih žrtava.

Knjiga Franka Dote *Zaraćeno poraće* primjer je širokog znanstvenog promišljanja o temi koja svojom važnošću i kompleksnošću i danas zaokuplja političku i društvenu talijansku, slovensku i hrvatsku javnost, a posebice preživjele sudionike bremenitog razdoblja Drugoga svjetskog rata i poraća. Nakon više od pola stoljeća historiografije sve tri strane postupno napuštaju isključiva stajališta i konfliktne narative te okreću nove znanstvene stranice, a u tim nastojanjima i Dotina knjiga ima nezaobilaznu ulogu.

Milan Radošević

Josip Orbanić,
Pula u cvijeću pod različitim zastavama,
Pula: Medit, 2010., 143 str.

Tijekom višedesetljetnog rada u hortikulturi i drugim službama komunalne djelatnosti i higijene Josip Orbanić prikupljao je i obrađivao podatke o komunalnoj djelatnosti grada Pule što je urodilo mnogim člancima u dnevnim novinama te objavljivanjem više knjiga. Najnoviji plod njegovog dugogodišnjeg rada je knjiga *Pula u cvijeću pod različitim zastavama* u kojoj je objedinio svoje